

MUZEUM ZAMKOWE W MALBORKU

FUNDACJE
ARTYSTYCZNE
NA TERENIE PAŃSTWA KRZYŻACKIEGO W PRUSACH

Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku
25 czerwca–12 września 2010 roku

TOM I

Redakcja naukowa
BARBARA POSPIESZNA

MALBORK 2010
WYSTAWA W ROKU JUBILEUSZOWYM 600-LECIA
BITWY POD GRUNWALDEM

Rada naukowa wystawy:

PROF. DR HAB. MARIAN ARSZYŃSKI – UMK Toruń

DR HAB. ELŻBIETA PILECKA – profesor UMK Toruń, Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa

DR ANNA BŁĄŻEJEWSKA – Katedra Historii Sztuki UMK Toruń

DR JANUSZ TRUPINDA – wicedyrektor ds. naukowo-konserwatorskich Muzeum Zamkowego w Malborku

Koncepcja i scenariusz wystawy:

BARBARA POSPIESZNA

Projekt plastyczny i aranżacja:

„STUDIO I DO I” JAROSŁAWA SZYMAŃSKIEGO

Sekretariat wystawy:

ANITA NOWACKA, KAROLINA PIOTROWSKA, BARTŁOMIEJ BUTRYN

Prace konserwatorskie:

PRACOWNIA KONSERWACJI BIBLIOTEKI GDAŃSKIEJ PAN, MARIA GAŚSIOR, PRACOWNIA KONSERWACJI ZABYTKÓW „MEANDER” MICHAŁA MASORZA; JAROSŁAW STROBIN; JOLANTA RATUSZNA, AGNIESZKA RUSZKOWSKA, ALINA SAWICKA, TADEUSZ WŁODARCZAK

Nadzór konserwatorski:

JOLANTA RATUSZNA, WIESŁAWA RYMKIEWICZ-DOMINO, BARBARA POSPIESZNA

Przygotowanie techniczne wystawy:

Dział Techniczny MZM pod kier. JANUSZA ORŁOWSKIEGO

Współpraca przy organizacji wystawy:

BARTŁOMIEJ BUTRYN (kwerendy, kurier, sekretariat wystawy), ALEKSANDRA SIUCIAK (kwerendy biblioteczne), ANNA SOBECKA (kwerendy, kurier), MAŁGORZATA QUINKENSTEIN, AGNIESZKA ZAWADZIŃSKA (promocja)

Projekt okładki, zaproszeń, plakatu:

MARIUSZ STAWARSKI

Fotografie:

PRACOWNIA REPROGRAFICZNA ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W OLSZTYNIE; DIGITAL-CENTER W GDAŃSKU, ANNA GRZELAK, WACŁAW GÓRSKI, GRZEGORZ KUMOROWICZ, PIOTR KUREK, EMANUEL OKOŃ, BOŻENA I LECH OKOŃSCY, JULIUSZ RACZKOWSKI, EWA RYGIELSKA, ANDRZEJ ROMAN SKOWROŃSKI

Kolegium wydawnicze:

MARIUSZ MIERZWIŃSKI (przewodniczący), KAROLINA PIOTROWSKA (sekretarz), ANTONI R. CHODYŃSKI, ANITA NOWACKA, BARBARA POSPIESZNA, JANUSZ TRUPINDA

Redakcja naukowa:

BARBARA Pospieszna

Korekta:

ANITA NOWACKA, KAROLINA PIOTROWSKA

Druk: WYDAWNICTWO BERNARDINUM SP. Z O.O.

Skład: JACEK KITA

ISBN 978-83-60518-31-1

Copyright Muzeum Zamkowe w Malborku

I.2.42. KAPITEL ZE SCENĄ „WALKI KRZYŻAKÓW Z PRUSAMI” Z ZAMKU W MALBORKU, I. ĆW. XIV W.

Wapień; obróbka kamieniarska; wysoki relief.

Wys. ok. 38 cm; obwód kapitelu z figurami 24,5 cm; kapitel na planie 8-kąta o dł. boku ok. 18 cm
Malbork, Zamek Średni, skrzydło północne, infirmeria, pomieszczenie narożne północno-zachodnie.
Pierwotnie w pomieszczeniach infirmerii (?) na Zamku Średnim w Malborku.
Warsztat detalu architektonicznego z Prus krzyżackich.

Kapitel w 1804 r. usunięty z bliżej nieokreślonego pomieszczenia infirmerii (kaplica?), w 1889 r. odnaleziony w Czerwonym Dworze, pod Dąbrówką Malborską. W 1912 r. zwieńczył kolumnę wspierającą wybudowane przez Conrada Steinbrechta sklepienie w pomieszczeniu narożnym, północno – zachodnim infirmerii. Kopię sceny batalistycznej w formie fryzu płaskorzeźbionego wykonał Friedrich Behrendtz Berlina, która została umieszczona w okapie kominka w refektarzu konwentu na Zamku Wysokim (1893).

Rzeźba obiega wokół kapitel, umieszczona została między dolnym a górnym gzymsem przedstawia bitwę walczących w zróżnicowanym uzbrojeniu. Ci pierwsi noszą hełmy o spłaszczonych dzwonach, z dopiętymi pancernymi ochronami karku, pancerze ze stalowych kółek, długie do kolan i rozcięte od bioder w dół, krótkie miecze piechoty, toporki bojowe, trójkątne tarcze z emblematem Zakonu. Jeden z nich dzierży trójkątny proporzec z krzyżem. Głowy drugich chronią hełmy o wysokich, ostro zakończonych dzwonach, na tekstylną lub skórzaną odzież wierzchnią (kaftany) nałożone mają zbroje lamelkowe lub skonstruowane z poziomych, wąskich płyt, także ochraniające ręce. Za broń służą im: luk typu wschodniego (refleksyjny), oszczepy (?),

także miecz, prawdopodobnie zdobyczny. Lewymi dłońmi ujmują prostokątne tarcze-pawężki, w dwóch przypadkach zawieszono na plecach. W centralnej scenie kombatant po stronie krzyżackiej, w hełmie, pancerzu i z tarczą, powala ciosem miecza w głowę swojego przeciwnika.

Uzbrojenie ochronne, broń kombatantów, zwłaszcza heraldyka nie pozostawiają wątpliwości, iż przedstawiono tu dwa „światy” militarnych sił, mianowicie Zachodu w osobach Krzyżaków i Wschodu – Litwinów. Wyraźnym przedstawicielem wojsk krzyżackich jest postać z proporcem i tarczą wyróżnioną krzyżem, natomiast wojsk litewskich – łucznik, w długiej i przepasanej sukni, w „szarawarach”, z włosami swobodnie opadającymi na plecy, celujący w charakterystyczny wschodni sposób, obracając się do tyłu. Miecze nie były typową bronią ani Litwinów, ani Żmudzinów, o czym może świadczyć przegrane starcie na miecze przez jednego z nich, w scenie centralnej ukazanej na głowicy malborskiej. Uwagę zwraca również drzewo zredukowane do pnia z wąską koroną, symbolizujące knieje litewskie, (o późnoromańskiej formie).

Marienburger Baujahr 1893, s. 12; Górski 1973; Rząd 2001, s. 42; Chodyński 2003, s. 27.

[A.R.Ch.]

II.2.4. GŁOWICA KOLUMNY Z WALKĄ RYCERZY NA KOPIE I MIECZE Z ZAMKU W KWIDZYNIE, 2. ĆW. XIV W.

Wapień, relief głęboki, detal szrafowany, obróbka kamieniarska.

Wys. ok. 40,5 cm; obwód z figurami 142 cm; głowica kapitelu na planie 10-kąta o dł. boku ok. 14 cm
MZM/DA/5, Muzeum Zamkowe w Malborku.

Pierwotnie na zamku kapituły pomezkańskiej w Kwidzynie [niem. Marienwerder], wznoszonym w l. 1322–1355.
Warsztat detalu architektonicznego z Prus Krzyżackich.

Kapitel odnaleziony w 1798 r. w gruzowisku materiałów budowlanych, po rozbiórce południowego skrzydła zamku biskupów pomezkańskich w Kwidzynie. Odnaleziony w poł. XIX w. i przewieziony na zamek w Malborku w 1886 r. Po utworzeniu Muzeum Zamkowego (1961 r.) w zbiorach kolekcji: detal architektoniczny. W 2002 r. przeniesiony na stałą wystawę *Broń i barwa w czasach krzyżackich od XIII do połowy XVI wieku*. Kapitel częściowo zniszczony, z licznymi ubytkami rzeźby i gzymsów. Rekonstrukcja rzeźbiarska w formie fryzu, wykonana przez Friedricha Behrenda z Berlina (1891 r.), umieszczona została w belkowaniu okapu kominka w refektarzu konwentu na Zamku Wysokim w Malborku (1893).

Kapitel ozdobiony dekoracją opracowaną w wysokim reliefie. Rzeźbiarska, figuralna dekoracja obiega rdzeń i umieszczona jest między dolnym i górnym gzymsem kapitelu. Przedstawia dwie fazy starć rycerzy na koniach: na kopie i na miecze. Rycerze noszą hełmy garnczkowe z wąskimi, prostokątnymi wizjerami, z dekoracyjnymi listwami wzmacniającymi części twarzowe i liniami ukośnymi w części dzwonowej hełmu. Ochronę ciał stanowią pancerze z kółek żelaznych, z długimi rękawami, z pancernymi rękawicami i nogawicami, wzmocnionymi płytowymi nakolankami, a także trójkątne tarcze heraldyczne. Wyprostowane w kolanach nogi, ze stopami w strzemionach, uzbrojone są w ostrogi o dużych, gwiazdzistych bodźcach. Ramiona rycerzy okrywają tuniki ściągnięte pasami, z fałdami ukośnie opadającymi na boki końskie. Dosiadają koni w wysokich siodłach, które są w ruchu i z dokładnie odwzorowanym oporządzeniem jeździeckim. Łby końskie (zachowane prawe ucho) i szyje z obfitymi grzywami, ściągnięte są mocno lejcami trzymanymi w lewych dłoniach rycerzy. Etapy walk przedzielają stojący mężczyźni w długich tunikach. W ich pobliżu widoczne są gęste korony drzew. Zarówno kopyta koni, jak stopy tych postaci opierają się na dolnym gzymisie kolumny.

Bardzo rzadki w Prusach przykład odwzorowania kultury dworskiej w militarnych scenach z walkami rycerzy, które przedstawiać mogły symboliczne wyobrażenie wojny Jana I Luksemburskiego (ur. 10 VIII 1295 r. – zm. 26 VIII 1346 r.) – króla Czech od 1310 r., tytularnego króla Polski w l. 1310–1335, z Władysławem I Łokietkiem (ur. między 3 III 1260 r. a 19 I 1261 r. – zm. 2 III 1333 r.) – królem Polski od 1320 roku [Górski]

lub scenę turniejową w fazie starcia na kopie, a po ich skruszeniu w drugiej fazie pojedynków na miecze [Chodyński]. Heraldyczny lew czeski na tarczy jednego z rycerzy, uczytelnia taką interpretację. Zniszczenie rzeźby z domniemanym przedstawieniem Łokietka mogło oznaczać rytualne unicestwienie wroga Zakonu. Datowanie kapitelu na podstawie dwóch elementów: forma strzemion typowa jest dla l. poł. XIV w. [Chodyński], natomiast kształt i dekoracje hełmu garnczkowego są analogiczne z datowanym na ok. 1350 r. hełmem z Amerheiligen w Niemczech [Pierzak]. W analizie formalnej rzeźby zwrócono uwagę na dynamikę starcia konnych rycerzy, nierówne potraktowanie rzeźby: archaizację w wizerunkach koni i szczegółów w odtworzeniu grzyw, oporządzenia jeździeckiego wraz z ostrogami, uzbrojenia rycerzy. Obie te cechy, charakteryzujące inne przykłady rzeźby malborskiej, mogą wskazywać na miejscowy warsztat rzeźbiarski. [Pospieszny].

Marienburger Baujahr 1893, s. 11; Górski 1973; 1977, il. 31; *800 Jahre Deutscher Orden*, s. 114–115, kat. II.7.32: Kapitell mit Turnierszenen aus Marienwerder [hasło oprac. K. Pospieszny]; Rząd 2001, s. 423; Chodyński 2003, s. 54–56; Pierzak 2005, s. 276, kat. 1.12, il. 12.

[A.R.Ch.]

